

Sygn. akt III CSK 228/12

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 5 kwietnia 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący)

SSN Anna Owczarek

SSN Maria Szulc (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa G. K.

przeciwko A. K.

o unieważnienie małżeństwa,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 5 kwietnia 2013 r.,

skargi kasacyjnej powoda

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 22 lutego 2012 r., sygn. akt [...],

oddala skargę kasacyjną.

Uzasadnienie

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny oddalił apelację powoda od wyroku Sądu Okręgowego w [...] oddalającego powództwo o unieważnienie małżeństwa.

Sąd drugiej instancji zaaprobował ustalenia faktyczne oraz ocenę prawną dokonane w postępowaniu pierwszoinstancyjnym i przyjął je za własne. Sądy obu instancji ustaliły w oparciu o dwie niezależne opinie zespołów biegłych oraz dowody osobowe i dowody z dokumentów, że w chwili zawarcia związku małżeńskiego u pozwanej nie występowała choroba psychiczna a nadto, że jej stan zdrowia nie zagraża małżeństwu ani potomstwu stron. Biegli poza przeprowadzeniem własnych badań psychiatryczno – psychologicznych i obserwacji dokonali analizy całej dokumentacji lekarskiej pozwanej a także materiału dowodowego w postaci zeznań świadków. Procesy funkcjonowania poznawczego w zakresie myślenia, pamięci, rozumienia i rozumowania u pozwanej nie uległy destrukcji, a nadto przeprowadzone badania nie wskazały na uszkodzenia centralnego układu nerwowego. Pozwana od dwóch lat czuje się dobrze, zażywa przepisane jej leki, szuka różnych form terapii, bez zastrzeżeń wywiązuje się z obowiązków rodzicielskich i aktywnie uczestniczy w życiu dziecka. Brak było zatem podstaw do przyjęcia, że pozwana zataiła przed powodem występowanie u niej choroby psychicznej, która uniemożliwiłaby jej zawarcie małżeństwa na podstawie art. 17 i 12 § 1 k.r. i. op. Przesłanką unieważnienia małżeństwa jest bowiem choroba psychiczna istniejąca w dacie zawarcia małżeństwa, a nie późniejsze popadnięcie w taką chorobę. Wskazując na orzecznictwo Sądu Najwyższego Sąd drugiej instancji stwierdził również, że unieważnienie małżeństwa może nastąpić tylko w wypadku choroby psychicznej albo niedorozwoju, a nie innych zaburzeń psychicznych, a nadto jeżeli nie występują objawy choroby psychicznej, to nie można mówić o jej istnieniu. Choroba psychiczna może stanowić ponadto podstawę unieważnienia małżeństwa jedynie w wypadku, gdy zagraża ona małżeństwu albo zdrowiu przyszłego potomstwa. Sąd Apelacyjny dostrzegając dyskusję toczącą się na tle wykładni art. 12 § 2 k.r. i. op. podzielił ten jej kierunek, który respektując zasadę *favor matrimonii* i regułę, że wszelkie przepisy

ustanawiające wyjątki od zasady nie mogą być interpretowane rozszerzająco uznaje, iż przepis ten zakazuje zawierania małżeństw przez osoby dotknięte niedorozwojem lub chorobą psychiczną, natomiast nie dotyczy innych zaburzeń psychicznych, w tym również takich, które mogą stanowić podstawę ubezwłasnowolnienia, lub zaburzeń o dużym nasileniu, zagrażających małżeństwu tj. wyłączających spełnianie przez małżonków ról i funkcji charakteryzujących przeciętne społecznie małżeństwa. Odnosząc się do zarzutów prawa procesowego wskazał, że dowód z opinii biegłego podlega ocenie sądu przy zastosowaniu art. 233 § 1 k.p.c., jednakże zgodnie z utrwalonym stanowiskiem Sądu Najwyższego, sąd orzekający nie może nie podzielać merytorycznych poglądów biegłego lub zamiast nich przedstawiać swoich.

W skardze kasacyjnej opartej na pierwszej podstawie kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu. Zarzucił naruszenie art. 12 § 2 k.r. i. op. przez jego błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, że jedynie zdiagnozowana choroba psychiczna w dacie zawarcia związku małżeńskiego może stanowić podstawę do żądania unieważnienia małżeństwa, podczas gdy prawidłowa wykładnia systemowa tego przepisu powinna prowadzić do wniosku, że wszelkie zaburzenia psychiczne o dużym nasileniu, zagrażające małżeństwu tj. wyłączające spełnianie przez małżonków ról i funkcji charakteryzujących przeciętne społecznie małżeństwa mogą stanowić podstawę do unieważnienia małżeństwa.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarżący zarzuca naruszenie art. 12 § 2 k.r. i. op., który stanowi, że unieważnienia małżeństwa z powodu choroby psychicznej albo niedorozwoju psychicznego może żądać każdy z małżonków. Aczkolwiek Sąd Apelacyjny wymienił na wstępie uzasadnienia zaskarżonego wyroku powołany przepis, ale uczynił to w odniesieniu do zarzutu apelacji wskazującego na naruszenie § 2, natomiast wywody prawne odnoszą się do treści zarzutu w przedmiocie wykładni § 1. Sąd drugiej instancji nie zakwestionował legitymacji powoda do wniesienia żądania unieważnienia małżeństwa, a zatem nie mógł naruszyć przepisu § 2 art. 12 k.r. i. o.p. Zważywszy na treść zarzutu kasacyjnego należy odnieść się jednak do

zagadnienia, czy poza zdiagnozowaną chorobą psychiczną, również inne zaburzenia psychiczne o dużym nasileniu, zagrażające małżeństwu, mogą stanowić przyczynę jego unieważnienia w świetle art. 17 i 12 § 1 k.r. i. op.

Jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale siedmiu sędziów z dnia 9 maja 2002 r., III CZP 7/02 (OSNC 2003/1/1, OSP 2004/1/1, Biul. SN 2002/5/9), w przepisach polskiego prawa rodzinnego, zarówno ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. kodeks rodzinny (Dz. U. Nr 34, poz. 308 ze zm.), jak i ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59 ze zm.), znalazła wyraz tendencja do ograniczania zakazów (przeszkód) małżeńskich, których istnienie może stanowić podstawę do unieważnienia małżeństwa. Zasadą jest utrzymanie małżeństwa, o ile nie pozostaje to w sprzeczności z jego istotą i celami oraz przesunięcie punktu ciężkości w ocenie, czy związek małżeński powinien trwać, na zagadnienie funkcjonowania wspólnoty małżeńskiej.

Zgodnie z art. 17 k.r. i op. małżeństwo może zostać unieważnione wyłącznie z przyczyn przewidzianych w Dziale I Tytułu I Kodeksu. Jedną z okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa jest choroba psychiczna osoby zamierzającej zawrzeć związek małżeński. Artykuł 11 k.r.o. stanowi, że nie może zawrzeć małżeństwa osoba całkowicie ubezwłasnowolniona, a zatem osoba w stosunku do której zostały stwierdzone przesłanki określone w art. 13 § 1 k.c. takie jak istnienie choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innych zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii oraz brak możliwości kierowania swoim postępowaniem. Zgodnie natomiast z art. 12 § 1 zd. 1 k.r. i op. zawarcie małżeństwa wyklucza istnienie choroby psychicznej lub niedorozwoju umysłowego, przy czym dotyczy to zarówno osoby nieubezwłasnowolnionej, jak i ubezwłasnowolnionej częściowo. Ustawodawca dopuścił jednak w zdaniu drugim zawarcie przez taką osobę małżeństwa za zezwoleniem sądu, jeżeli stan zdrowia lub umysłu takiej osoby nie zagraża małżeństwu ani zdrowiu przyszłego potomstwa.

Za dominujące należy uznać stanowisko Sądu Najwyższego prezentujące pogląd, że zakres art. 12 § 1 k.r. i op. jest węższy niż art. 13 k.c., a w konsekwencji unieważnienie małżeństwa może nastąpić tylko w wypadku choroby psychicznej

albo niedorozwoju, a nie innych zaburzeń psychicznych (wyroki z dnia 25 października 1965 r., II CR 293/65, OSNC 1966/9/148, z dnia 30 czerwca 1971 r., II CR 169/71, OSNCO 1972/1/17, z dnia 13 marca 1974 r., II CR 42/74, OSNC 1975/1/14, z dnia 13 czerwca 1977 r., IV CR 203/77 r., niepubl., oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 23 lutego 1995 r., I ACr 33/95, OSA 1997/4/15). Utrwalony jest także pogląd, że nie każda choroba psychiczna uzasadnia unieważnienie małżeństwa, a jedynie taka, która zagraża małżeństwu lub zdrowiu przyszłego potomstwa / wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 1964 r., I CR 32/63, OSNCP 1965/2/27 /, w/w uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 9 maja 2002 r., III CZP 7/02 /.

Nie można podzielić argumentu skarżącego, że systemowa wykładnia art. 12 ust. 1 k.r. i op. dokonana w powiązaniu z treścią art. 13 k.c. prowadzi do wniosku, że wszelkie zaburzenia psychiczne o dużym nasileniu powinno się traktować podobnie jak chorobę psychiczną. Po pierwsze określenie „duże nasilenie” jest nieprecyzyjne i pozostawia zbyt szeroki margines uznaniowości, a w konsekwencji narusza regułę zakazu rozszerzającej interpretacji przepisów ustanawiających wyjątki od zasady. Po drugie ubezwłasnowolnienie całkowite jest przeszkodą do zawarcia małżeństwa, ale związane jest to przede wszystkim ze zmianą statusu osoby ubezwłasnowolnionej w związku z utratą zdolności prawnej i zdolności do zawarcia małżeństwa. Przesłanki ubezwłasnowolnienia całkowitego są znacznie szersze, niż określone w art. 12 ust. 1 k.r. i op., a jego cel zmierza do ochrony osoby ubezwłasnowolnionej poprzez ustanowienie opieki w sytuacji, gdy nie jest ona w stanie kierować swym postępowaniem.

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2011 r., Nr 231, poz. 1375) w brzmieniu tożsamym zarówno na datę zawarcia związku małżeńskiego stron jak i na datę orzekania, definiuje na potrzeby tej ustawy osobę z zaburzeniami psychicznymi jako osobę chorą psychicznie (wykazującą zaburzenia psychotyczne), upośledzoną umysłowo lub wykazującą inne zakłócenia czynności psychicznych, które zgodnie ze stanem wiedzy medycznej zaliczane są do zaburzeń psychicznych. Zaburzenia psychiczne są zatem generalną kategorią schorzeń psychicznych i ustawodawca dzieli je na choroby psychiczne oraz na inne zakłócenia czynności psychicznych.

W międzynarodowej statystycznej klasyfikacji chorób i problemów zdrowotnych (ICD) występuje pojęcie „zaburzenie psychiczne” odnoszące się do konkretnych jednostek chorobowych, natomiast brak jest pojęcia „choroba psychiczna”. Zgodzić się należy zatem ze skarżącym, że termin „choroba psychiczna” zawarty w art. 12 ust. 1 k.r. i op. nie przystaje do stanu i pojęć medycznych obecnej wiedzy psychiatrycznej. Mieć należy jednak na uwadze, że intencją ustawodawcy było i jest minimalizowanie zakazów (przeszkód) małżeńskich, których istnienie może stanowić podstawę do unieważnienia małżeństwa. Powoduje to konieczność ograniczenia możliwości powołania się przez jednego z małżonków na stan psychiczny współmałżonka jako przeszkodę w zawarciu małżeństwa jedynie do takich wypadków, w których schorzenie psychiczne wyklucza możliwość zawarcia małżeństwa. Według tradycyjnego podziału będą to choroby psychiczne (psychozy), czasami zwane chorobami psychicznymi *sensu stricto*. Brak jest podstaw, by podzielić stanowisko, że co do zasady wszelkie zaburzenia psychiczne o dużym nasileniu, w tym również niepsychotyczne mogą stanowić podstawę do unieważnienia małżeństwa, aczkolwiek nie można wykluczyć, że tego rodzaju zaburzenie wywołujące, w zakresie zagrożenia małżeństwa lub zdrowia przyszłego potomstwa, skutek tożsamy z chorobą psychiczną *sensu stricto* może stanowić skuteczną podstawę powództwa o unieważnienie małżeństwa. Dokonanie wykładni art. 12 ust. 1 k.r. i op. poprzez wskazanie definicji innego zaburzenia psychicznego zrównanego z pojęciem choroby psychicznej nie jest możliwe, bowiem w każdym wypadku ustalenie istnienia zaburzenia psychicznego w postaci konkretnej jednostki chorobowej, jej skutków i rokowań na przyszłość oraz wpływu na małżeństwo i potomstwo musi być dokonane *in casu* na podstawie zebranego materiału dowodowego, a zwłaszcza opinii biegłych z zakresu psychiatrii, niezbędnej z uwagi na konieczność wiadomości specjalnych.

Powyższa wykładnia art. 12 ust. 1 k.r. i op. nie może prowadzić do uwzględnienia skargi kasacyjnej. W sprawie niniejszej Sąd Apelacyjny ustalił, że w dacie zawarcia małżeństwa u pozwanej nie występowała choroba psychiczna, a nadto, że jej stan zdrowia nie zagraża małżeństwu ani potomstwu stron. Biegli stwierdzili, że u pozwanej przed datą zawarcia małżeństwa mogły wystąpić cechy zespołu urojeniowego o charakterze zwiastunowym, które ustąpiły

samoistnie i pojawiły się ponownie po porodzie, a zatem można mówić jedynie o cechach zespołu urojeniowego, a nie pełnoobjawowej chorobie. Powyższe rozpoznanie oraz ustalenie, że stan zdrowia pozwanej nie zagraża małżeństwu stron oraz ich potomstwu wyklucza możliwość zakwalifikowania schorzenia pozwanej jako zaburzenia psychicznego, które w skutkach może być zrównane z chorobą psychiczną i stanowić skuteczną podstawę uznania, że w dacie zawarcia związku małżeńskiego zachodziła przeszkoda określona w art. 12. ust. 1 k.r.o.

Zważywszy na powyższe orzeczono jak w sentencji na podstawie 398¹⁴ k.p.c.